

1.

Charakterystyka systemu bankowego – uwarunkowania instytucjonalne

Małgorzata Zaleska

1.1. Instytucjonalizm w działalności bankowej

Każdy bank funkcjonuje w otoczeniu zewnętrznym, a jego działalność ewoluje zgodnie z trendami w krajowej i światowej gospodarce. Uwarunkowania działalności bankowej wyznaczone są przede wszystkim przez przemiany instytucjonalne (określane przez państwo i stanowione prawo) i przemiany funkcjonalne (kształtowane przez rynek).

Instytucjonalne uwarunkowania działalności bankowej zalicza się do uwarunkowań zewnętrznych, na które banki nie mają bezpośredniego wpływu. Znajdują one odzwierciedlenie przede wszystkim w obowiązujących przepisach prawnych. Do najistotniejszych ustaw regulujących działalność bankową w Polsce należy zaliczyć:

- ustawę z dnia 29.08.1997 r. Prawo bankowe (DzU nr 140, poz. 939 ze zm.),
- ustawę z dnia 29.08.1997 r. o Narodowym Banku Polskim (DzU nr 140, poz. 938 ze zm.),
- ustawę z dnia 21.07.2006 r. o nadzorze nad rynkiem finansowym (DzU nr 157, poz. 1119 ze zm.),
- ustawę z dnia 14.12.1994 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym (DzU z 1995 r. nr 4, poz. 18 ze zm.),
- ustawę z dnia 29.08.1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych (DzU nr 140, poz. 940 ze zm.),
- ustawę z dnia 7.12.2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających (DzU nr 119, poz. 1252 ze zm.),
- ustawę z dnia 14.03.2003 r. o Banku Gospodarstwa Krajowego (DzU nr 65, poz. 594 ze zm.),

- ustawę z dnia 20.07.2001 r. o kredycie konsumenckim (DzU nr 100, poz. 1081 ze zm.),
- ustawę z dnia 12.09.2002 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych (DzU nr 169, poz. 1385 ze zm.).

Odnosząc się do nauki ekonomii, która wyodrębnia nurt ekonomii instytucjonalnej należy analogicznie wprowadzić do nauki finansów (bankowości) pojęcie bankowości instytucjonalnej. Bankowość instytucjonalna charakteryzuje się interdyscyplinarnością, tzn. otwartością na dorobek pozaekonomicznych dyscyplin wiedzy, przede wszystkim prawa. Bankowość instytucjonalną określić można jako związek między prawnymi uwarunkowaniami działalności bankowej a ich wpływem na warunki funkcjonowania banków. Bankowość instytucjonalną można też zdefiniować jako warunki działalności bankowej określone przez przepisy prawa.

Uwarunkowania instytucjonalne mają wpływ na działalność każdej jednostki gospodarczej, ale w przypadku banków są wyjątkowo szerokie. Banki podlegają bowiem oddziaływaniu specjalnych, nadrzędnych w stosunku do nich jednostek, w tym m.in. banku centralnego, nadzoru nad rynkiem bankowym i systemu gwarantowania depozytów.

Instytucją mającą szczególny wpływ na warunki działalności bankowej jest nadzór. Modelowo, przedmiotowy zasięg oddziaływania nadzoru na banki obejmuje:

- działania nadzorcze dopuszczające do prowadzenia działalności bankowej (licencjonowanie działalności bankowej),
- działania nadzorcze skierowane do już funkcjonujących banków, polegające przede wszystkim na określeniu kształtu regulacji nadzorczych, prowadzeniu inspekcji oraz nakładaniu sankcji na banki.

Szczególny wpływ na warunki działalności bankowej mają regulacje nadzorcze (np. odniesione do wysokości i struktury funduszy własnych, adekwatności kapitałowej, w tym wymogów kapitałowych, limitów zaangażowań). Należy pamiętać, że nadmiar regulacji prawnych nie jest zjawiskiem korzystnym dla rozwoju rynku produktów i usług finansowych. Sprawdza się bowiem wtedy tzw. prawo Goodharta, zgodnie z którym każda próba ograniczenia przez władze nadzoru działalności bankowej nieuchronnie prowadzi do przesuwania wybranych usług do sfery nieregulowanej¹. Do powyższego stwierdzenia przychylają się również inni ekonomiści, którzy uważają, że środki administracyjne są skuteczne tylko w krótkich okresach. W dłuższej perspektywie banki starają się je ominąć różnymi sposobami². Potwierdza to praktyka bankowa, zgodnie z którą w niektórych bankach najpierw ustala się wynik końcowy, wysokość określonych wymogów (np. współczynnika adekwatności kapitałowej), a dopiero później dopasowuje się elementy składające się na wynik końcowy.

¹ D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Ekonomia*, PWE, Warszawa 1993, s. 146.

² A. Kaźmierczak, *Pieniądz i bank w kapitalizmie*, PWN, Warszawa 1994, s. 145.

Oddziaływanie władz na banki jest więc swego rodzaju sztuką, która polega na tym, aby zdać sobie sprawę z niemożności kontrolowania wszystkiego i umieć z tego zrezygnować. Obecny rozwój rynków finansowych sprawia, że władze nie są w stanie kontrolować wszystkich obszarów aktywności banków. Zmniejszają się też możliwości bezpośredniej ingerencji w działalność banków, które zacierają granice nie tylko międzypaństwowe, ale również między poszczególnymi segmentami rynku finansowego. Nie ma faktycznej możliwości kontrolowania banków o aktywach sięgających setek miliardów dolarów i oddziałach w kilkudziesięciu krajach. Dużo łatwiej jest kontrolować małe niż duże banki. Liberalizacja przepływu kapitału sprawia też, że zbyt ostre przepisy regulujące działalność bankową nie mają racji bytu. Gdy w jednym kraju są one zbyt surowe, łatwo przenieść się do innego (np. w ramach Unii Europejskiej obowiązuje zasada jednego paszportu bankowego oraz zasada nadzoru kraju macierzystego). Władze nie powinny więc starać się monitorować każdego rodzaju działalności i mnożyć regulacji zewnętrznych³. Tymczasem regulatorzy, jak i bankowcy wskazują, że w 2005 i 2006 r. największe zagrożenie dla stabilności banków wynikało ze zbyt intensywnego regulowania rynku. Znacząca liczba kompleksowych zmian przepisów wdrażanych w tym samym czasie (m.in. Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej, Nowa Umowa Kapitałowa/Dyrektywa CRD – regulacje omówione w dalszych rozdziałach) może zagrozić, według ankietowanych regulatorów i bankowców, kondycji ekonomiczno-finansowej banków, obciążając banki kosztami i odciągając uwagę od bieżącego zarządzania i zapewnienia rozwoju. Bankowcy zwracają też uwagę, że zbyt częsta zmiana przepisów prawnych wynika z bieżącej polityki i niekoniecznie nastawiona jest na promowanie zdrowego systemu bankowego. Z drugiej strony należy zaznaczyć, że bankowcy wskazują na ryzyko zbyt ubogich regulacji. Wynika to z przekonania środowiska, iż inicjatywy regulacyjne nie zawsze są skierowane tam, gdzie są przydatne⁴.

Przepisy prawne określone przez władze mają na celu przede wszystkim dążenie do zapewnienia stabilności systemu bankowego, a w szerszym kontekście równowagi makroekonomicznej. W ostatnich latach, obok dążenia do zapewnienia stabilności, coraz większego znaczenia nabiera nurt ochrony konsumenta – klienta bankowego (w Polsce zostały m.in. wdrożone przepisy ustawy o kredycie konsumenckim). Jednocześnie trzeba pamiętać, że regulacje prawne wpływają na warunki działalności bankowej, kondycję finansową banków. Ograniczają one jednocześnie swobodę prowadzenia działalności bankowej oraz generują koszty ich stosowania zarówno po stronie banków, jak i nadzorców.

³ I. Ryniewicz, *Sztuka nadzoru*, „Gazeta Bankowa” nr 26/1996, s. 9.

⁴ L. Sołtysik, *Skórki od banana*, „Gazeta Bankowa” nr 32 z dnia 7–13.08.2006 r., s. 12–13.

Stabilność systemu finansowego, w tym bankowego jest istotna i można ją wskazać jako nadrzędny cel działalności instytucji na rynku finansowym. Pod pojęciem stabilności systemu bankowego rozumie się zdolność systemu do zachowania płynności finansowej oraz poszczególnych jednostek do pokrywania strat i ryzyka, nieodłącznie towarzyszących ich działalności, z kapitału własnego⁵. Zależy ona przede wszystkim od dwóch czynników: uwarunkowań instytucjonalnych systemu bankowego oraz sytuacji ekonomiczno-finansowej poszczególnych banków.

1.2. Charakterystyka systemu bankowego

W dobie współczesnego rozwoju rynku finansowego należy pamiętać, że zacierają się granice między poszczególnymi jego segmentami. Współczesna bankowość oferuje różnorodne produkty i usługi finansowe postrzegane tradycyjnie jako instrumenty rynku kapitałowego (np. fundusze inwestycyjne) lub ubezpieczeniowego. Rozważając działalność współczesnych banków nie należy utożsamiać jej tylko z działalnością depozytowo-kredytową.

System bankowy ma z reguły postać systemu dwustopniowego, w ramach którego można wyodrębnić instytucje „centralne”, zewnętrzne w stosunku do banków oraz banki. Do najistotniejszych instytucji zewnętrznych w stosunku do banków zaliczyć należy:

- bank centralny,
- nadzór nad rynkiem finansowym, w tym bankowy,
- system gwarantowania depozytów/inwestycji.

1.2.1. Prezentacja centralnych instytucji systemu bankowego

Bank centralny jest przede wszystkim instytucją emitującą monety i banknoty oraz dbającą o stabilność monetarną. W Polsce bankiem centralnym jest Narodowy Bank Polski (NBP). Głównym celem działalności NBP jest dbanie o stabilność poziomu cen, przy jednoczesnym wspieraniu polityki gospodarczej kraju, jeżeli nie narusza to celu podstawowego NBP. Organami NBP są: Prezes NBP, Rada Polityki Pieniężnej (RPP) i Zarząd NBP. Prezes NBP powoływany jest przez Sejm na wniosek Prezydenta RP na 6-letnią kadencję. Jest on przewodniczącym RPP, w skład której wchodzi ponadto członkowie: 3 powoływanych

⁵ J.K. Solarz, *Rozwój systemów bankowych*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 1996, s. 1000023.

przez Sejm, 3 przez Senat i 3 przez Prezydenta RP. RPP odpowiedzialna jest przede wszystkim za kształtowanie polityki pieniężnej, czyli podstawowego celu działalności NBP. Podstawowymi instrumentami kształtowania polityki pieniężnej są instrumenty bezpośrednie (np. rezerwa obowiązkowa) i pośrednie (np. stopy procentowe banku centralnego i operacje otwartego rynku). W przypadku stosowania instrumentów bezpośrednich bank centralny występuje wobec banków jako zwierzchnik i określa zasady, którym banki muszą się podporządkować. W sytuacji stosowania instrumentów pośrednich bank centralny występuje wobec banków jako partner, który składa im propozycje lub wskazuje kierunki zmian. Polityka pieniężna może mieć na celu ograniczenie ilości pieniądza w obiegu (polityka restrykcyjna) lub zwiększenie podaży pieniądza (polityka ekspansywna).

Nadzór nad rynkiem bankowym ma na celu przede wszystkim zachowanie stabilności systemu bankowego, w tym bezpieczeństwa depozytów bankowych oraz dbanie o przestrzeganie prawa przez banki. Nadzór może wpływać na zachowanie stabilności bankowej m.in. poprzez: licencjonowanie działalności bankowej, tworzenie regulacji ostrożnościowych odniesionych przede wszystkim do pomiaru i zabezpieczania ryzyka bankowego, kontrolowanie działalności bankowej oraz nakładanie sankcji na banki będące w trudnej sytuacji ekonomiczno-finansowej lub nieprzestrzegających przepisów prawnych. W Polsce nadzór nad rynkiem bankowym do końca 2007 r. sprawowała Komisja Nadzoru Bankowego, a od stycznia 2008 r. pełni Komisja Nadzoru Finansowego, która sprawuje nadzór nad całym rynkiem finansowym jest, tzw. supernadzorcą.

System gwarantowania depozytów ma, podobnie jak nadzór, dbać o stabilność systemu bankowego. Głównym zadaniem omawianego systemu jest wypłata kwot gwarantowanych deponentom, w przypadku upadłości banku. Ma to chronić deponenta przed utratą części depozytów oraz zapobiegać *runowi* deponentów na inne banki. W Polsce system gwarantowania depozytów został umiejscowiony w Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, który obok działalności gwarancyjnej, prowadzi także działalność pomocową oraz analityczną. Działalność pomocowa polega głównie na udzielaniu pomocy finansowej, na warunkach korzystniejszych niż rynkowe, bankom będącym w stanie niebezpieczeństwa niewypłacalności. Pomoc może być udzielana na samodzielnią sanację banku będącego w trudnej sytuacji ekonomiczno-finansowej lub na przejęcie banku w trudnej sytuacji przez bank będący w dobrej kondycji ekonomiczno-finansowej. Ponadto Fundusz może udzielać pomocy bankom spółdzielczym, które charakteryzują się dobrym standingiem i podlegały procesom łączeniowym. Przy okazji omawiania systemu gwarantowania depozytów warto wspomnieć, że istnieją także systemy rekompensat strat inwestorom, działające na analogicznych zasadach jak systemy gwarantowania środków w bankach. W Polsce system rekom-

pensat strat inwestorom umiejscowiony został w Krajowym Depozycie Papierów Wartościowych (KDPW).

Obok wyżej wymienionych podmiotów funkcjonują na rynku bankowym także inne instytucje o charakterze centralnym oraz samorządowym, które wspierają rozwój tego rynku. W Polsce są to m.in.: Związek Banków Polskich (ZBP), Biuro Informacji Kredytowej (BIK) oraz Krajowa Izba Rozliczeniowa (KIR)⁶.

Związek Banków Polskich jest samorządową organizacją banków, w której członkostwo ma charakter dobrowolny. Do zadań ZBP należy reprezentowanie środowiska bankowego m.in. w procesie tworzenia prawodawstwa bankowego. W ramach ZBP działa m.in.: Sąd Polubowny (który rozstrzyga spory o prawa majątkowe lub o prawa niemajątkowe), Bankowy Arbitraż Konsumencki (który rozstrzyga spory między konsumentami – klientami banków a bankami w zakresie roszczeń pieniężnych z tytułu niewykonania lub nienależytego wykonania przez bank czynności bankowych) oraz Komitet ds. Finansowania Nieruchomości.

Celem działania Biura Informacji Kredytowej jest dążenie do ograniczania ryzyka kredytowego podejmowanego przez banki. BIK zarządza i udoskonala system wymiany informacji kredytowej poprzez gromadzenie, przechowywanie, przetwarzanie i dystrybucję informacji o historii kredytowej klientów banków w formie raportów kredytowych. Prawo do korzystania z informacji Biura mają banki i osoby, których dana informacja dotyczy.

Krajowa Izba Rozliczeniowa zajmuje się świadczeniem usług rozliczeniowych. Celem działania KIR jest organizowanie i standaryzacja rozliczeń międzybankowych, które obejmują m.in. wymianę zleceń płatniczych i ich uznawanie. Rozliczenia międzybankowe realizowane są wyłącznie poprzez elektroniczny system rozliczeń międzybankowych.

1.2.2. Charakterystyka banków

Banki są instytucjami finansowymi, których głównym celem działalności jest oferowanie produktów i usług bankowych oraz innych instrumentów finansowych, które obarczone są ryzykiem, a zatem celem działalności bankowej jest kupno i sprzedaż ryzyka oraz zarządzanie tym ryzykiem w dążeniu do generowania wyniku finansowego oraz wzrostu wartości banku.

Wśród banków wyróżnić można m.in. banki o charakterze depozytowo-kredytowym i banki inwestycyjne. W Polsce większość funkcjonujących banków uznać należy jako banki uniwersalne, świadczące zarówno usługi depozytowo-kredytowe, jak i inwestycyjne (np. operacje na rynku kapitałowym, zarządzanie funduszami i doradztwo finansowe). W Polsce nie występują w zasadzie typowe banki inwestycyjne, których działalność w wąskim zakresie utożsamiana jest

⁶ Szerzej na temat wymienionych instytucji w części I, rozdział 5.

z gwarantowaniem i organizowaniem emisji papierów wartościowych. Działające w Polsce banki można natomiast uznać jako instytucje kredytowe.

Pojęcie instytucji kredytowej jest szersze niż pojęcie bank, a jednocześnie węższe niż instytucji finansowej. Instytucją kredytową jest każdy podmiot, który przyjmuje środki finansowe oraz ich udziela, a także instytucja pieniądza elektronicznego (podmiot ten został omówiony w dalszej części rozdziału). Przykładem instytucji kredytowych działających w Polsce, a niebędących bankami, są spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (skok-i). Do instytucji kredytowych nie należy natomiast zaliczać pośredników finansowych, których traktować należy m.in. jako istotny kanał dystrybucji produktów i usług finansowych.

W Polsce, zgodnie z ustawą Prawo bankowe, pojęcie bank oznacza osobę prawną utworzoną zgodnie z przepisami ustaw, działającą na podstawie zezwoleń uprawniających do wykonywania czynności bankowych obciążających ryzykiem środki powierzone pod jakimkolwiek tytułem zwrotnym. Pojęcie bank jest zatem określane przede wszystkim poprzez wskazanie czynności wykonywanych przez banki.

Czynnościami bankowymi są:

- przyjmowanie wkładów pieniężnych płatnych na żądanie lub z nadejściem oznaczonego terminu oraz prowadzenie rachunków tych wkładów,
- prowadzenie innych rachunków bankowych,
- udzielanie kredytów,
- udzielanie i potwierdzanie gwarancji bankowych oraz otwieranie i prowadzenie akredytyw,
- emitowanie bankowych papierów wartościowych,
- przeprowadzanie bankowych rozliczeń pieniężnych,
- wydawanie instrumentu pieniądza elektronicznego,
- wykonywanie innych czynności przewidzianych wyłącznie dla banku w innych ustawach niż Prawo bankowe.

Czynnościami bankowymi są również następujące czynności, o ile są one wykonywane przez banki:

- udzielanie pożyczek pieniężnych,
- operacje czekowe i wekslowe oraz operacje, których przedmiotem są warranty,
- wydawanie kart płatniczych oraz wykonywanie operacji przy ich użyciu,
- terminowe operacje finansowe,
- nabywanie i zbywanie wierzytelności pieniężnych,
- przechowywanie przedmiotów i papierów wartościowych oraz udostępnianie skrytek sejfowych,
- prowadzenie skupu i sprzedaży wartości dewizowych,
- udzielanie i potwierdzanie poręczeń,
- wykonywanie czynności zleconych, związanych z emisją papierów wartościowych,

- pośrednictwo w dokonywaniu przekazów pieniężnych oraz rozliczeń w obrocie dewizowym.

W Polsce, według ustawy Prawo bankowe, banki mogą działać w formie banków:

- państwowych – bankiem tego rodzaju jest Bank Gospodarstwa Krajowego,
- spółek akcyjnych – w naszym kraju funkcjonuje ponad 50 banków spółek akcyjnych (np. PKO BP SA),
- spółdzielczych – w Polsce działa blisko 580 banków spółdzielczych (np. Bank Spółdzielczy w Krakowie).

Od wyżej wymienionych rodzajów banków odróżnić należy oddziały banków zagranicznych (instytucji kredytowych) działające w Polsce, które w Unii Europejskiej podlegają co do zasady pod prawodawstwo kraju macierzystego, w którym działa ich centrala.

Bank państwowy jest specyficznym bankiem, który obok działalności komercyjnej prowadzi z reguły działalność zleconą przez państwo. Podstawowym celem działalności Banku Gospodarstwa Krajowego jest wspieranie rządowych programów społeczno-gospodarczych oraz programów samorządności lokalnej i rozwoju regionalnego, realizowanych z wykorzystaniem środków publicznych. Bank Gospodarstwa Krajowego prowadzi m.in.: Krajowy Fundusz Poręczeń Kredytowych, Fundusz Poręczeń Unijnych, Krajowy Fundusz Drogowy, Krajowy Fundusz Mieszaniowy, Fundusz Termomodernizacji oraz Fundusz Pożyczek i Kredytów Studenckich.

Do banków o charakterze państwowym można także zaliczyć pośrednio banki, w których państwo ma kontrolny pakiet akcji (jest bezpośrednim współwłaścicielem lub pośrednim poprzez podmioty zależne), a tym samym posiada wpływ na podejmowanie decyzji. W Polsce jako przykład tego rodzaju banków wskazać można: PKO BP SA, Bank Pocztowy SA, Bank Ochrony Środowiska SA.

Wśród banków spółek akcyjnych można wyróżnić m.in.:

- banki giełdowe i pozagiełdowe,
- banki uniwersalne i specjalistyczne (np. hipoteczne i samochodowe).

Zdecydowaną większość banków działających w Polsce należy zaliczyć do banków uniwersalnych. Jak wcześniej wspomniano, jako przykład banku specjalistycznego można podać bank hipoteczny. Trudno jest określić jednoznaczną definicję banku hipotecznego, gdyż w poszczególnych krajach obowiązują różne zasady funkcjonowania tych instytucji. Z pewnością banki hipoteczne wyróżniają się wyspecjalizowaniem w udzielaniu kredytów hipotecznych oraz refinansowaniem tej działalności na rynku kapitałowym za pomocą specjalnych papierów wartościowych, które najczęściej mają swoje pokrycie w hipotekach zabezpieczających udzielone kredyty. Podstawowym zadaniem banków hipotecznych

jest udzielanie kredytów hipotecznych oraz emisja listów zastawnych⁷. Rola banku hipotecznego sprowadza się m.in. do pośrednika między rynkiem nieruchomości a rynkiem kapitałowym⁸. W poszczególnych krajach działalność banków hipotecznych jest szczegółowo uregulowana specjalnymi ustawami. W Polsce jest to, wspomniana wcześniej, ustawa z dnia 29.08.1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych⁹.

Szczególnym rodzajem banków działających w formie spółek akcyjnych są banki zrzeszające, które zrzeszają banki spółdzielcze (banki spółdzielcze mogą funkcjonować także poza zrzeszeniami). W Polsce funkcjonują 3 banki zrzeszające, w tym największy Bank Polskiej Spółdzielczości SA. Podstawową regulacją prawną określającą zasady funkcjonowania banków zrzeszających i banków spółdzielczych jest, wspomniana wcześniej, ustawa z dnia 7.12.2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających. Bank zrzeszający m.in.:

- prowadzi rachunki bieżące zrzeszonych banków spółdzielczych,
- nalicza i utrzymuje rezerwę obowiązkową zrzeszonych banków spółdzielczych na rachunku w NBP,
- wypełnia za zrzeszone w nim banki spółdzielcze obowiązki informacyjne, m.in. wobec NBP,
- kontroluje zgodność działalności zrzeszonych banków spółdzielczych z postanowieniami umowy zrzeszenia, przepisami prawa i statutami,
- reprezentuje zrzeszone banki spółdzielcze w stosunkach zewnętrznych.

Banki spółdzielcze są rodzajem spółdzielni oferujących produkty i usługi finansowe. Obszar działalności banku spółdzielczego (teren: powiatu, województwa lub kraju) uzależniony jest od wielkości banku, mierzonej wysokością funduszy własnych. W tym miejscu warto zaznaczyć, że sektor banków spółdzielczych jest zróżnicowany pod względem wielkości banków, tzn. funkcjonują małe banki spółdzielcze oraz banki spółdzielcze spełniające kryterium bycia bankiem spółką akcyjną, pod względem wysokości posiadanych funduszy własnych. Omawiając banki spółdzielcze wspomnieć należy o zasadzie obowiązującej w tych bankach, tzn. „jeden członek – jeden głos”. Każdy członek banku spółdzielczego obowiązany jest posiadać jeden udział. Niezależnie od liczby i wartości posiadanych udziałów ma on jednak tylko prawo do wykonywania jednego głosu, co oznacza brak wpływu na decyzje w zakresie działalności banku spółdzielczego. W bankowości spółdzielczej obowiązuje teoretycznie jeszcze inna zasada, tj. „miejscowy pieniądz na potrzeby miejscowego środowiska”, która w praktyce nie jest realizowana. Jej idea sprowadza się do tego, że pienią-

⁷ A. Gąsowska, *Bankowość hipoteczna*, Poltext, Warszawa 2000, s. 23.

⁸ A. Gąsowska, *Bankowość hipoteczna*, Poltext, Warszawa 2000, s. 127.

⁹ Szerzej na temat banków hipotecznych w części II, rozdział 5.

dze zebrane na danym obszarze powinny być inwestowane na tym samym terenie, a to w praktyce nie ma miejsca z uwagi m.in. na lokowanie wolnych środków finansowych banków spółdzielczych w bankach zrzeszających, których działalność obejmuje obszar całego kraju.

Zwyczajowo wyżej omówione rodzaje banków klasyfikuje się jako:

- banki komercyjne (państwowe i w formie spółek akcyjnych),
- banki spółdzielcze.

Niezależnie od wyżej wskazanych rodzajów banków, banki można podzielić na:

- banki wypłacalne i banki w stanie niebezpieczeństwa niewypłacalności,
- banki tradycyjne (stacjonarne, posiadające oddziały) i nowoczesne (oferujące dostęp do produktów i usług za pomocą zdalnych, elektronicznych kanałów dystrybucji, w tym banki wirtualne).

Do grupy banków wypłacalnych zalicza się banki w dobrej sytuacji ekonomiczno-finansowej, przy czym brak jest jednoznacznych kryteriów określających taką sytuację. Za banki w stanie niebezpieczeństwa niewypłacalności uważa się banki, które generują stratę i ich współczynnik wypłacalności (adekwatności kapitałowej) jest poniżej wymaganego poziomu (uogólniając poniżej 8%).

Przykładem nowoczesnej instytucji jest bank wirtualny. Pod pojęciem banku wirtualnego rozumie się koncepcję banku, który we wszystkich segmentach działalności operacyjnej wykorzystuje zintegrowane rozwiązania, łączące w spójną całość koncepcje kompleksowej informatyzacji działalności, banku otwartego, bankowości elektronicznej i bankowości internetowej. Bankowość elektroniczna i bank wirtualny to dwa pojęcia bliskoznaczne, ale które nie powinny być utożsamiane. Bankowość elektroniczna obejmuje usługi świadczone przez banki za pośrednictwem sieci bankomatów, internetu, sieci telefonicznej (*call center*) i technologii WAP (na styku usług telefonicznych i internetowych). Jeśli usługi te są częścią oferty banku tradycyjnego, są rodzajem instrumentów dodatkowych, tworzących obok placówek, nowe możliwości operacyjne. W banku wirtualnym jest natomiast inaczej. Z uwagi na brak tradycyjnych placówek rozwiązania informatyczne są jedyną możliwością utrzymania kontaktu z klientami. Do rangi najważniejszego kanału dystrybucji urasta internet oraz świadczenie usług za pośrednictwem *call center*. Bank wirtualny będąc skazanym na elektroniczne formy kontaktu z klientami sam w pewnym sensie ogranicza zakres swojej działalności¹⁰.

Z powyższego wynika, że rozgraniczenie pojęcia bank wirtualny i bankowość elektroniczna jest konieczne. W konsekwencji bank wirtualny nie może

¹⁰ G. Kotliński, *Funkcjonowanie banku wirtualnego*, [w:] *Nowe technologie we współczesnym banku*, praca zbiorowa pod redakcją A. Janca i G. Kotlińskiego, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2004, s. 411–412.

obejść się bez świadczenia usług bankowości elektronicznej, a usługi bankowości elektronicznej nie wymagają tworzenia banku wirtualnego, z powodzeniem mogą być świadczone przez tradycyjne „marmurowe” banki¹¹.

Ewolucja w zakresie świadczenia usług bankowych nie kończy się na bankach wirtualnych. Sformułowana koncepcja integratorów informacyjnych (*message broker*) sprawia, że osoby korzystające z produktów i usług finansowych/bankowych stają się klientami portali internetowych, a nie banków. Integrator wybiera najlepszą w danym momencie dla danego klienta ofertę banku lub innego wirtualnego pośrednika finansowego¹².

1.2.3. Instytucja pieniądza elektronicznego

Według prawodawstwa unijnego instytucja pieniądza elektronicznego jest rodzajem instytucji kredytowej. Zaklasyfikowanie instytucji pieniądza elektronicznego do instytucji kredytowych na gruncie prawa europejskiego umożliwia Europejskiemu Systemowi Banków Centralnych sprawowanie kontroli nad emisją pieniądza elektronicznego¹³. Głównym powodem objęcia instytucji pieniądza elektronicznego definicją instytucji kredytowej była chęć posiadania przez Europejski Bank Centralny możliwości nałożenia obowiązku utrzymywania rezerwy obowiązkowej¹⁴, co może budzić wątpliwości z uwagi na fakt, że instytucje pieniądza elektronicznego w praktyce nie kreują pieniądza¹⁵.

Z uwagi na fakt, że konsekwencje ewentualnej upadłości emitenta pieniądza elektronicznego mogą mieć negatywny wpływ m.in. na stabilność rynków finansowych, emitenci ci i ich klienci powinni podlegać regulacjom w zakresie ochrony konsumenta i systemów gwarantowania¹⁶.

Zgodnie z polskim prawodawstwem, instytucja pieniądza elektronicznego jest inną niż bank osobą prawną, działającą w formie spółki akcyjnej, utworzoną

¹¹ G. Kotliński, *Funkcjonowanie banku wirtualnego*, [w:] *Nowe technologie we współczesnym banku*, praca zbiorowa pod redakcją A. Janca i G. Kotlińskiego, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2004, s. 414.

¹² G. Kotliński, *Funkcjonowanie banku wirtualnego*, [w:] *Nowe technologie we współczesnym banku*, praca zbiorowa pod redakcją A. Janca i G. Kotlińskiego, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań 2004, s. 418–419.

¹³ P. Goleń, *Status prawny instytucji pieniądza elektronicznego*, „Prawo Bankowe” nr 12/2003, s. 17.

¹⁴ Opinia Europejskiego Banku Centralnego z dnia 18.01.1999 r. (OJ C 189 z dnia 6.07.1999 r.), s. 7; za: R. Janowicz, R. Klepacz, *Pieniądz elektroniczny na świecie*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 2002, s. 89.

¹⁵ R. Janowicz, R. Klepacz, *Pieniądz elektroniczny na świecie*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 2002, s. 90.

¹⁶ R. Janowicz, R. Klepacz, *Pieniądz elektroniczny na świecie*, Biblioteka Menedżera i Bankowca, Warszawa 2002, s. 74.

i funkcjonującą na podstawie zezwolenia. Przedmiotem jej działania jest prowadzenie we własnym imieniu i na własny rachunek działalności polegającej na wydawaniu do dyspozycji i wykupie pieniądza elektronicznego oraz rozliczanie transakcji dokonywanych przy użyciu instrumentów pieniądza elektronicznego. Instytucja pieniądza elektronicznego nie może natomiast prowadzić rachunków, a zatem musi zawierać umowy o ich prowadzenie z bankiem. W rozumieniu polskiego prawa bankowego instytucja pieniądza elektronicznego nie jest zatem instytucją kredytową, co oznacza niedostosowanie do prawodawstwa unijnego.

Instytucje pieniądza elektronicznego zostały podzielone na trzy kategorie:

- krajowe – mające siedzibę w Polsce,
- zagraniczne – mające siedzibę za granicą,
- oddział zagraniczny – definiowany jako jednostka organizacyjna zagranicznej instytucji pieniądza elektronicznego.

Działalność instytucji pieniądza elektronicznego oparta jest w szczególności na przepisach dwóch aktów prawnych: ustawy o elektronicznych instrumentach płatniczych oraz Kodeksu spółek handlowych. Przepisy ustawy o elektronicznych instrumentach płatniczych, w zakresie instytucji pieniądza elektronicznego, wzorowane są na przepisach ustawy Prawo bankowe.

Reasumując, instytucja pieniądza elektronicznego jest rodzajem parabanku, nowym rodzajem instytucji finansowej (w szerokim znaczeniu tego terminu) wprowadzonym do polskiego prawa, instytucją przelamującą monopol banków w zakresie wydawania pieniądza elektronicznego¹⁷.

Bibliografia

Dokumenty prawne

- Ustawa z dnia 14.12.1994 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym (DzU z 1995 r. nr 4, poz. 18 ze zm.).
- Ustawa z dnia 29.08.1997 r. o Narodowym Banku Polskim (DzU nr 140, poz. 938 ze zm.).
- Ustawa z dnia 29.08.1997 r. Prawo bankowe (DzU nr 140, poz. 939 ze zm.).
- Ustawa z dnia 29.08.1997 r. o listach zastawnych i bankach hipotecznych (DzU nr 140, poz. 940 ze zm.).
- Ustawa z dnia 7.12.2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających (DzU nr 119, poz. 1252 ze zm.).
- Ustawa z dnia 15.09.2000 r. Kodeks spółek handlowych (DzU nr 94, poz. 1037 ze zm.).
- Ustawa z dnia 20.07.2001 r. o kredycie konsumenckim (DzU nr 100, poz. 1081 ze zm.).
- Ustawa z dnia 12.09.2002 r. o elektronicznych instrumentach płatniczych (DzU nr 169, poz. 1385 ze zm.).

¹⁷ P. Goleń *Status prawny instytucji pieniądza elektronicznego*, „Prawo Bankowe” nr 12/2003, s. 23.